

تایپوگرافی و فونت در مجلات رشد

گزارشی از نشست تخصصی با حضور مسعود نجابتی
طراح، گرافیست و تایپوگراف

اشاره

مجموعه خانواده مجلات رشد (عمومی و تخصصی) در سطح کشور مجموعه‌ای کم‌نظیر از نظر کمی و کیفی است. مدیریت هنری این مجموعه بزرگ نیز تجربه‌ای ارزنده است که آشنایی هر چه بیشتر با آن می‌تواند دانش حرفه‌ای دبیران و مدرسان هنر را ارتقا دهد. هر قدر معلمان و مدرسان گرافیک با مزایای هنری، نقد و تحلیل ابعاد هنری این مجموعه وسیع بیشتر آشنا شوند، قدرت و توانمندی بیشتری برای قرار گرفتن در موقعیت‌های مشابه احساس خواهند کرد.

امروزه تایپوگرافی و کارکردن با حروف و شناخت خواص تصویری آن‌ها به حرفه‌ای تخصصی تبدیل شده و مجلات رشد آوردگاه و عرصه هنرنمایی مهمی برای این تخصص هنری به حساب می‌آیند. «تنسست تایپوگرافی در مجلات رشد» با همت مدیریت هنری مجلات تشکیل شد و در آن اسناد مسعود نجابتی (طراح و گرافیست و مؤلف کتاب «خط در گرافیک») نکات تخصصی لازم در این زمینه را بیان کرد. در ادامه نیز با انجام پرسش و پاسخ، مطالب قابل توجهی مطرح شد. رشد آموزش هنر بر این باور است که گزارش این نشست هنری برای همکاران هنرهای تجسمی و به‌ویژه هنرآموزان گرافیک حاوی نکات سودمندی است. بر این اساس و با هدف استفاده بیشتر علاقه‌مندان، به درج مطالب این نشست در گزارش حاضر اهتمام شد. این نشست با حضور مسعود نجابتی، کاظم طلایی، کوروش پارسانژاد، محبت‌الله همتی، محمد علی قربانی، مهدی کریمخانی، جعفر ذهنی و سپیده چمن‌آرا برگزار شد.

تنظیم و تدوین

رشد آموزش هنر

✿ **طلایی، ناظر هنری مجلات رشد:** آنچه آقای نجابتی در این فرصت کوتاه به آن می‌پردازند، درباره فونت، تایپوگرافی، شخصیت و استفاده و کارکرد فونت و تیتروهای مجلات رشد است.

✿ **نجابتی:** من در فضای نشریات چندان فعال نبوده‌ام. بیشتر تجربه کار من با حروف در بحث عنوان ماهنامه یا در نهایت، بحث سرکلیشه‌ها بوده و بعضی اوقات هم صفحه خاصی را به ما اختصاص داده‌اند که کاری انجام دهیم. من مباحث کلی را تیتروار با توجه به مطالبی که جمع کرده‌ام، تقدیم می‌کنم. بحثی که ما همیشه با همکاران داریم و در جشنواره‌ها هم به آن می‌پردازیم، این است که آیا طراح گرافیک نیاز دارد در فضای کار با خط، خوش‌نویس هم باشد یا نه. من با نگاهی به مجلاتی که به دستم رسیده بود، متوجه شدم عدم شناخت طراح نسبت به خط گاهی ضعف‌هایی را در کار ایجاد می‌کند. ما باید تلاش ویژه‌ای را در کنار کار حرفه‌ای به شناخت خط فارسی و اقلام خوش‌نویسی اختصاص دهیم. بعضاً مفردات صحیح انجام شده، ولی ضعف عمده در چیدمان است. به خاطر اینکه طراح با قوانین ترکیب خوش‌نویسی آشنا نیست و چینش رایانه‌ای انجام می‌دهد، در اتصالات و کرسی حروف و چینش منطقی کلام ضعف‌هایی داریم که می‌طلبید طراح با همکاری یک خوش‌نویس یا با تلاش خودش به این شناخت برسد. اضافه کردن عناصر بصری به خط که در فضای خوش‌نویسی مرسوم نیست، در فضای گرافیک اتفاق می‌افتد. اقلام خوش‌نویسی، هم بسیار متنوع‌تر از چند نوع شناخته شده است و ما از نمونه‌های قدیمی‌تر و کمتر شناخته شده هم استفاده می‌کنیم. گرافیست‌ها می‌توانند به جای استفاده از مفردات نرم‌افزار، از مفردات یک خط اسکن‌شده قدیمی استفاده کنند. این روش در فضای معاصر در بسیاری از تمدن‌هایی که خط

داشته‌اند اتفاق می‌افتد و جای آن در فضای فعلی خالی است. علت آن هم استفاده سهل‌الوصول از فونت‌های رایج است که فضاها را یک دست کرده است. برای نگاه‌های تخصصی بد نیست که از این کارها انجام دهیم؛ چون همه نگاه‌ها عام نیست. کلیت صحبت من در خصوص استفاده از اقلام خوش‌نویسی و مفردات و ترکیبات حول همین مسئله است که عرض کردم. در نقوش هم همین اتفاق به خاطر وکتورهای آماده‌ای که در اختیار است می‌افتد و ما کمتر از نقوش دوره‌های شاخص هنر ایران می‌بینیم. از خط کوفی برای موضوعاتی که نیاز به قدمت دارد، استفاده می‌کنیم؛ زمانی که ما قصد داریم در موضوعاتی بحث تاریخ و قدمت را نشان دهیم از این روش استفاده می‌کنیم. تلفیق خط‌ها با هم مورد بعدی است. مثلاً «دال» در خط ثلث می‌تواند با فضای شکسته ترکیب شود. به نظر من، در اینجا ما نگاه متعصبانه کلاسیک به خوش‌نویسی را قائل نیستیم؛ البته تا جایی که تخریبی صورت نگیرد. فضای فعلی خوش‌نویسی ما جای چنین کارها و آزمایش‌هایی را دارد. استفاده از خطوطی که در ایران به خطوط عربی معروف‌اند و حتی گاهی طراحان از آن پرهیز دارند، روش دیگری است. تعداد زیادی از اقلام خوش‌نویسی به جرم اینکه عربی هستند، مورد بی‌مهری طراحان گرافیک قرار گرفته‌اند و از آن‌ها غفلت شده است؛ در حالی که بدون هیچ تعصبی ضرورت ندارد این خط‌کشی‌ها را انجام دهیم. با توجه به اینکه منابع هم کم داریم و مجبوریم از زیبایی‌های اقلام دیگر بهره ببریم. فضای دومی که ما بعد از اقلام خوش‌نویسی تجربه کرده‌ایم، کار با فونت‌های رایج است که به چند شکل انجام می‌شود. در این قسمت، ما فونتی را طراحی نمی‌کنیم بلکه ترکیب متفاوتی را با فونت‌های رایج انجام می‌دهیم. البته من در این زمینه کم کار کرده‌ام. یکی از روش‌هایی که

از آن‌ها نیست. فقط تأکیدم بر بخش اول است که اصولاً ضعف‌های عمده نشریات ما در آنجا بروز پیدا می‌کند و جا دارد این ضعف‌ها هم برطرف شود.

✽ **پارسا نژاد:** در پوشه فونت‌ها، ما بیشتر از اینکه فونت‌های سالم داشته باشیم، فونت‌های زشت و بدترکیب داریم و وقتی می‌خواهیم قلمی را انتخاب کنیم، با کمبود مواجه می‌شویم. از شما خواهش می‌کنم برای طراحان درباره آناتومی قلم‌ها توضیح بدهید و اینکه چگونه باید آن‌ها را انتخاب کنند.

✽ **نجابتی:** سؤال خوبی است. رد پای خوش‌نویسی را ما در فونت‌های سالم می‌توانیم پیدا کنیم؛ مثل فونت لوتوس یا کریم. طراحان این فونت‌ها یا خوش‌نویس بوده‌اند یا با همکاری یک گروه خوش‌نویس این کارها را انجام داده‌اند. در این فونت‌ها تناسبات کلی حفظ شده است. تصور من این است که خوش‌نویسی یک مسیر تکامل تدریجی را طی کرده و این مبنای خوبی برای طراحی فونت است. ما هر چه با خط بیشتر مانوس باشیم و تناسبات را بهتر درک کنیم، فونت‌های سالم را هم بهتر می‌شناسیم.

✽ **طلایی:** شما در میان صحبت‌هایتان به مجلات رشد هم اشاره کردید. من دوست داشتم از مجلات رشد به شکل عمیق‌تری مثال می‌زدید. نظر شما درباره تاپیوگرافی‌ها و عناصری که درباره آن‌ها صحبت کردید، در مجلات رشد چیست؟

✽ **نجابتی:** من این مجموعه را حرفه‌ای می‌دانم. کودک و نوجوان خیلی حرفه‌ای است و تنها نکته‌ای که می‌توانم به آن اشاره کنم، جاهایی است که در مجلاتی مثل رشد ادب فارسی به

ما را در این فضا به ترکیب خوبی می‌رساند، تغییر کرسی حروف یا تو خالی کردن نوشته است. اضافه کردن عناصر بصری به شکل تصویر یا عناصری که حروف را قطع می‌کنند، مواردی است که تجربه شده است. استفاده از فونت‌هایی که پس از مدتی از رواج افتاده‌اند، کمک می‌کند به سراغ فونت‌هایی برویم که حتی ممکن است در سیستم حروف‌چینی هم وجود نداشته باشد و در شابلون‌ها بوده و ما می‌توانیم براساس آن‌ها تیترا بسازیم. قرار گرفتن نوشته در یک باکس مشخص هندسی یا نقوش سنتی، مواردی است که در فضای طراحی تیترا در نشریات کاربرد دارد. انتخاب فونت مناسب موضوعی است که هیچ‌گاه آنالیز و تبیین نشده و به‌صورت طرح درس در نیامده است و به‌نظر بد نیست که این کار انجام شود و درباره شخصیت و آناتومی حروف بحث شود.

شیوه سومی که خیلی در فضای گرافیک رایج است و نیازی به دانش خوش‌نویسی ندارد، شیوه دست‌نویس یا **hand writing** است که در آثار نسل جدید و حرفه‌ای‌ها می‌توان مشاهده کرد. من در مجلات شما ندیدم و به‌نظرم به‌خصوص در نشریات کودکان می‌توان از خط خود بچه‌ها استفاده کرد و همان‌ها را به تیترا تبدیل کرد. این فضا همچنان جای کار دارد و بسیار صمیمی است. استفاده بیش از حد از نرم‌افزارهای موجود و فونت‌ها طراحان را از تجربه کردن این فضاها دور کرده است.

این سه روش رایجی بود که از آن‌ها در فضای نشریات هم بسیار استفاده می‌شود. کمتر دیدم که دوستان به سمت طراحی حروف بروند. شاید نیازی هم نباشد که ما برای یک تیترا طراحی فونت یا طراحی حروف اختصاصی انجام دهیم. فضای نشریه هم فضای عجله‌ای است. من به شکل چهارم که طراحی حروف است نپرداختم، ولی این سه روش‌های پرمصرف‌اند و گریزی

۱۳۸۹ بهمن ماه ۲۶ تا ۱۶

29 Th Fajr International Film Festival

5 Feb - 15 Feb 2011

www.fajrfestival.ir

۲۹

*** کربمخانی:** من تیتراهای مجله ریاضی را کار می‌کنم و دوست دارم از فونت نستعلیق استفاده کنم. آیا امکان دارد؟

*** نجابتی:** چه اشکالی دارد؟ این‌ها جزء عرف است که ما کدام فونت را برای چه مضمونی به کار ببریم. می‌توان این عرف را شکست. نستعلیق با ریاضی منافاتی ندارد. شاید بتوان با این ترفندها ریاضی را برای بچه‌ها جذاب‌تر و دلنشین‌تر کرد. به نظرم ایده خیلی خوبی است.

*** کربمخانی:** پس باید قوانین را بشکنیم.

*** نجابتی:** اگر این شکستن آگاهانه باشد، ایرادی ندارد. خوب است که ما با عبور از اصول و سنت‌ها به فضای سنت‌شکنی برسیم، نه از سر ضعف و ناتوانی.

*** طلایی:** من درباره تاپوگرافی در مجلات رشد توضیحاتی می‌دهم. هر جا که احساس کردید نیاز است، به ما کمک کنید. ما در مجموعه مجلات رشد از کودک که شروع می‌کنیم، به خاطر اینکه الفبا را یاد می‌گیرند، زیاد نمی‌توانیم تغییرات اساسی داشته باشیم، اما کاری که دوستان ما انجام می‌دهند این است که به‌عنوان هر مدخل، چاشنی و شخصیتی ساده بدهیم. در حوزه نوآموز کمی بیشتر از این تغییر داده می‌شود و فونت‌هایی هم در بعضی جاها استفاده می‌شود. در مجله دانش‌آموز تنوع فونت براساس موضوع زیاد است. در مجله نوجوان هم از فونت استفاده می‌شود، اما فونت تاپویی است، با شخصیت و تغییرات خاص. در جوان، این شخصیت‌ها در یک فونت جمع می‌شود که آن فونت معرف آن مجله است. در مجلات تخصصی براساس موضوعات آزادی عمل وجود داشته است. معمولاً مجلات ادب فارسی و معارف روی خط‌های عربی و فارسی کار می‌کنند. بعضی

سراغ اقلام خوش‌نویسی مثل نستعلیق رفته بودند. ضعف در این قسمت‌ها مشهود است. البته این ضعف در کارهای حرفه‌ای‌تر هم دیده می‌شود که می‌توان با استفاده از دانش خوش‌نویسان آن را برطرف کرد. مورد دیگر، بزرگ کردن و کوچک کردن حروف برای جاشدن آن‌ها در ترکیب کلمه است که کار درستی نیست.

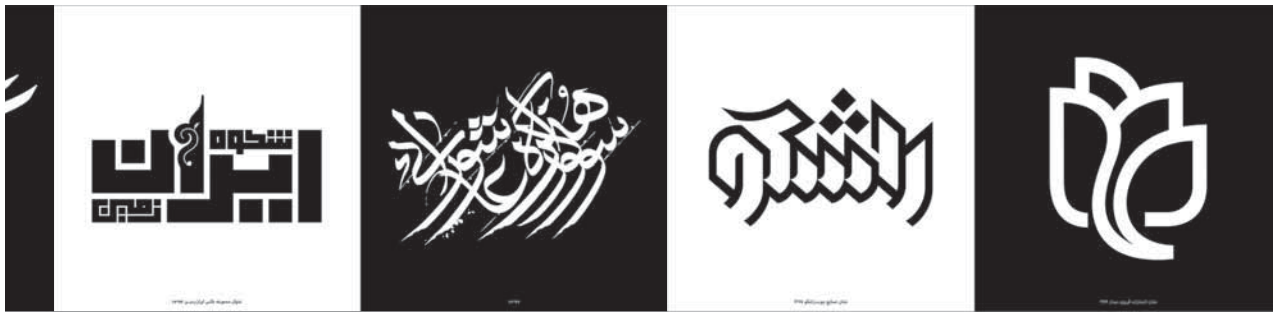
*** چمن‌آرا:** سؤالی که من دارم در مورد استفاده از فونت‌ها برای گروه‌های سنی مختلف است. آیا این قانون است که مثلاً برای گروه سنی پایین‌تر فقط از یک فونت استفاده شود؟

*** نجابتی:** قانون نیست، حکمت است. چنین تصمیمی به مرور زمان و در اثر تجربه به دست آمده است. به‌صورت حرفه‌ای نیازی نیست که بچه‌ها را درگیر فونت‌های مختلف کنیم؛ مگر اینکه نیاز زمانه چیز دیگری باشد.

*** ذهنی:** خیلی خوشحالم که شما را از نزدیک می‌بینم. من در دانشگاه فونتی طراحی کردم؛ با این هدف که حروف در فارسی مثل لاتین جدا نوشته شود. این کار درست است که ما فونت فارسی را مثل لاتین تفکیک کنیم؟

*** نجابتی:** بحث جدانویسی حروف فارسی از دوران قبل از انقلاب مطرح بوده و با آن مخالفت شده است. ما با مقوله‌ای سر و کار داریم که به‌عنوان قرارداد بین همه افراد جامعه پذیرفته شده و اتصال را که از ویژگی‌های مهم خط عربی فارسی است، نمی‌توان یک شبه حذف کرد. جدانویسی به این صورت پذیرفته شده نیست و ما زمانی می‌توانیم به سمت آن برویم که نیازش در جامعه احساس شود. فرهنگ جدانویسی با مخالفت شدید اندیشمندان مواجه شده است.

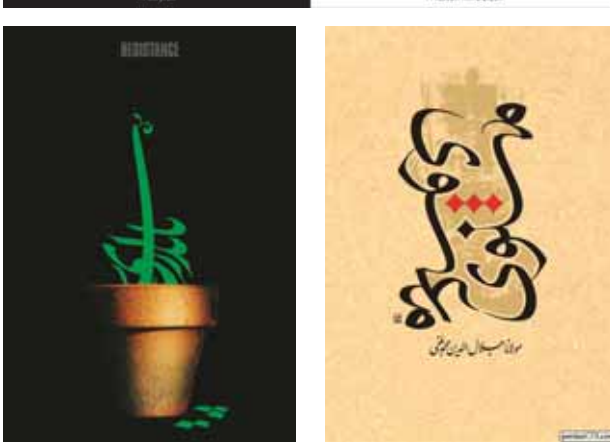
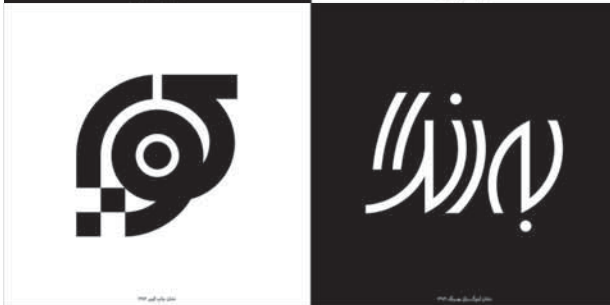
از مجلات از کارشناسان و بعضی از تجربه خودشان استفاده می‌کنند، ولی هر جا که احساس می‌شود آن اصول رعایت نمی‌شود، توصیه این است که به سراغش نروند. این ماحصل تایپوگرافی در مجلات رشد است.

✱ **نجابتی:** البته منظور من از شناخت خط، تنها خوش‌نویس شدن نیست. من شناخت خط را در انس با خط می‌دانم و منظورم این است که بچه‌ها مشق نظری داشته باشند. در حال حاضر، این مشق نظری کمتر اتفاق می‌افتد.

✱ **طلایی:** شما می‌فرمایید مشق نظری خوب است. اگر در این زمینه پیشنهادی در مورد مجلات رشد دارید بفرمایید.

✱ **نجابتی:** به نظر من، بر اکثر کارهایی که برایم فرستاده بودید و دیدم، فضاهای حرفه‌ای حاکم است. کما اینکه تایپوگرافی مجله محدود به فونت نمی‌شود. بخشی هم در چینش متن است که من در آن فضا دخالتی نمی‌توانم داشته باشم؛ چون کار نکرده‌ام. کارهایی که در زمینه تیترو عنوان دیدم، کارهای خوبی بود، حتی در صفحات جدول و طنز کارهای خوبی انجام شده بود. شاید لازم نباشد ما در مواجهه با والدین و بزرگسالان این قدر رفتارهای متنوع داشته باشیم. من در مجلات خارج از کشور این همه تنوع را کمتر دیده‌ام. شاید اگر به یک فونت خاص در مجله رشد نوجوان برسیم و همان را حفظ کنیم و نهایتاً با تغییرات ریزی در چینش و برش‌ها آن را تازه کنیم، بهتر باشد.

✱ **طلایی:** در مورد لوگوی مجلات هم اگر پیشنهادی دارید بفرمایید. آیا این شیوه درست است که ما لوگوی هر مجله را براساس فضای مجله کار کنیم یا اینکه شخصیتی تعریف کنیم و آن را به مجموعه مجلاتمان تسری بدهیم؟

که در اینجا هست، یکی را که فکر می‌کنند عنوان آن کاری قوی است، انتخاب کنند.

نجابتی: مجله پیش دبستانی در نگاه اول برای من جذاب بود. به خاطر استفاده خلاقانه در روش نگارش و حس راحت و صمیمی و در عین حال خوانایی برای این مقطع کار خوبی است. خیلی هم متفاوت است. تصور من این است که عنوان مجله قرار نیست کار پیچیده‌ای باشد. قرآن و معارف هم کار خوبی است. کودک هم خواناست و شخصیت سالمی دارد و با اینکه خلاقیت پیش دبستانی را ندارد، اما سلامتیش مهم است. نوجوان هم خوب است، اما احساس می‌کنم حرف «ج» و «و» خیلی به هم نزدیک شده‌اند و ممکن است «ه» خوانده شود.

همتی: پیشنهاد شما که در حوزه تایپوگرافی فعال هستید، برای دفتر ما در این زمینه چیست؟

نجابتی: من در نگاه کلی حفظ یونیفرم را ضروری می‌دانم. بعد از آن، شاید نیاز به یک فونت اختصاصی یا فونت‌های اصلاح‌شده مشخص هم باشد. این تنوع بیش از حد شاید خوب نباشد. البته به روزرسانی هم در هر سال نیاز است.

نجابتی: اگر به یک فرم ثابت برسید، فکر نمی‌کنم مشکلی باشد. اگر «رشد» در همه مجلات مشترک است، می‌تواند عنصر وحدت‌بخش محصولات باشد. این طوری هر دو شکل را رعایت کرده‌ایم.

چمن آرا: درباره فونت‌های سالم و ناسالم صحبت شد. سؤال من این است که آیا فونت‌ها روان‌شناسی هم دارند؟

نجابتی: قبلاً اشاره کردم. این‌ها قوانین نانوشته است؛ یعنی تقریباً همه حرف‌های آن‌ها را رعایت می‌کنند. این‌ها دقیقاً رفتارهایی است که ما در مبانی هم با آن‌ها مواجه هستیم. مطلب جدی درباره این موضوعات نوشته نشده است ولی تقریباً همه رعایت می‌کنیم. بعضی از کاربردها مربوط به تداعی معانی است. خوانایی یکی از دلایل انتخاب فونت است.

قربانی: ما چون زیر نظر آموزش و پرورش کار می‌کنیم، درخواست من از طراحان این است که از خط معیار دور نشوند. پیشنهادی هم که دارم، دیدن چلیپاهای استاد یدالله کابلی است که خیلی کمک خواهد کرد. نکته دیگر اینکه ما با آقای اوجیان در فونت مجله به وحدت رسیده‌ایم و به این نتیجه رسیدیم که با توجه به تیرهای مجله که به فونت کمک راهبردی می‌کند، تغییری نداریم.

نجابتی: درباره چلیپا و مشق نظری که فرمودید، درست است، اما ما بیشتر آثاری از خوش‌نویسان را ارائه می‌دهیم که به گرافیک نزدیک‌تر باشند؛ مثل مهرهای سلاطین یا کتیبه‌های خاص. قطعات خوش‌نویسی پیچیدگی‌هایی دارد که گرافیک‌ها احساس می‌کنند در توانشان نیست.

همتی: آقای نجابتی کتابی دارند به نام خط در گرافیک که کتاب درسی رشته هنر است. در آن کتاب این مباحث آمده است و من پیشنهاد می‌کنم دوستان آن را تهیه کنند و بخوانند. من از آقای نجابتی درخواست می‌کنم از مجلاتی

